

2) консолидация и мобилизация значительных групп политической, экономической и культурной элит на реализацию этой цели; 3) этап реализации теоретических программ в практике преобразований общества; 4) консолидация общества на новой модернизированной основе (экономика, политика, культура). При этом процесс модернизации в каждой отдельной стране – это не простое приложение абстрактно-универсальной схемы, а конкретная по привязке к историческим условиям теоретическая и практическая модель, которая получает реализацию через деятельность социальных субъектов. Из этих конкретных модернизационных проектов проистекают общие характеристики процесса модернизации, которые, в свою очередь, служат средством познания модернизационных процессов и их регулирования в различных сферах общественной жизни.

УДК: 327:94

Толстов С.В.

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Тенденції глобального розвитку вказують на перехід від однополярного домінування США і євроатлантичного співтовариства до більш децентралізованої, поліцентричної моделі. На основі сучасних показників можна передбачити, що соціально-економічна диференціація залишатиметься однією з головних характеристик глобальної економіки. Слабкість міжнародних інституцій посилює можливість виникнення та загострення нових локальних конфліктів, які не обов'язково безпосередньо зачіпають інтереси провідних гравців. Окремі дослідники вважають, що зміни в конфігурації влади створюють ефект «Нового Середньовіччя», коли попри складну економічну взаємозалежність політичні відносини все більше набуватимуть автономного й самодостатнього значення. Вибіркове ставлення урядів країн євроатлантичної спільноти до конфліктних проблем у різних регіонах світу слугує зручною формою позиціонування, дозволяючи застосовувати відмінні за змістом функціональні схеми до локальних конфліктів у периферійних зонах міжнародної системи.

***Ключові слова:** міжнародна система, великі держави, диференціація, поляризація, взаємозалежність, криза, конфлікт.*

Толстов С.В. Современные международно-политические процессы как отражение эволюции международной системы.

Тенденции глобального развития указывают на переход от однополярного доминирования США и евроатлантического сообщества к более децентрализованной, полицентрической модели. Социально-экономическая дифференциация будет оставаться одной из главных характеристик глобальной экономики. Слабость

международных институтов усиливает возможность возникновения и обострения новых локальных конфликтов, не обязательно непосредственно затрагивающих интересы ведущих игроков. Отдельные исследователи считают, что изменения в конфигурации власти создают эффект «Нового Средневековья», когда, несмотря на сложную экономическую взаимозависимость, политические отношения все больше приобретают автономный и самодостаточный характер. Избирательное реагирование правительств стран евроатлантического сообщества на конфликтные проблемы в разных регионах мира служит удобной формой позиционирования, позволяя применять функционально различные схемы в отношении локальных конфликтов на периферии международной системы.

Ключевые слова: международная система, великие державы, дифференциация, поляризация, взаимозависимость, кризис, конфликт.

Tolstov S. Contemporary international political processes as a reflection of the international system's evolution.

Global trends reflect the transition from the unipolar dominance of the US and the Euro-Atlantic community to a more decentralized polycentric model. The socio-economic differentiation will remain a principal feature of the global economy. The weakness of international institutions will increase the possibility of emerging and aggravating local conflicts which shouldn't obviously affect the major powers' interests. Some researchers suggest that changes in the power shift will look like the 'New Middle Ages' when despite the complex economic interdependence the political relations will become more and more autonomous and self-sustaining. The governments of the Euro-Atlantic states will apply a 'selective response' tactics towards different conflict issues in various regions that looks a convenient form of positioning. Such approach allows the use of functionally different schemes in respect of local conflicts on the periphery of the international system.

Keywords: international system, the great powers, differentiation, polarization, interdependence, crisis, conflict.

У системному вимірі теперішній етап глобального розвитку уособлює перехід від однополярного домінування США і евроатлантичного співтовариства до більш децентралізованої, поліцентричної моделі. В зазначеному контексті суттєву роль відіграють чинники соціально-економічної диференціації та політичної поляризації, які безпосередньо позначаються на сучасних глобальних економічних і політичних процесах, насамперед на відносинах між спільнотою розвинених країн, державами БРИКС та деякими іншими країнами, що розвиваються.

Політична складова міжнародних відносин на глобальному рівні знаходить прояв у загостренні суперечностей між державами системного ядра та «новими» центрами сили. Ознакою загального зростання напруженості виступає посилення поляризації, яке гальмує й ускладнює досягнення узгоджених рішень з проблем глобального характеру. Соціально-економічна диференціація залишається вагомим фактором

спрямування розвитку сучасних міжнародних відносин, насамперед у формі впливу на процеси регіональної та трансрегіональної інтеграції, технологічної та ресурсної конкуренції, регулювання правил міжнародної торгівлі та доступу до технологій.

Порівняння основних критеріїв диференціації, які застосовуються у сучасних експертних оцінках, свідчить, що окрім традиційних критеріїв оцінки (за рівнем ВВП, ступенем індустріально-технологічного та інформаційного розвитку, характером політичних систем) застосовуються й нові аналітичні моделі. Серед них – диференціація за станом якості управління (керованості процесами внутрішнього розвитку), за принципом встановлення успішності адаптації держав до процесів глобалізації, подальші спроби конкретизації ролі та місця окремих суб'єктів у «світ-системі» глобального капіталізму, використання індексів «державної слабкості» країн, що розвиваються, «крихкості держав», ступеня їх «конфліктності» чи нестабільності. В політичному сенсі новітні концепції глобального розвитку позначені спробами обґрунтувати доцільність «відгородження» передових за рівнем розвитку країн від нестабільної глобальної периферії, яка вважається джерелом поширення небезпеки. Для характеристики проблемних зон у колишньому «третьому світі» застосовуються різноманітні визначення, такі як «вразливі держави», «держави, що занепадають», «держави, що не відбулися», «квазі-держави» тощо. Процеси в таких країнах чим далі частіше, і в тому числі – в офіційних документах, розглядаються як джерело потенційної дестабілізації чи пряма загроза міжнародній безпеці.

Проблематика нестабільних країн ґрунтовно висвітлюється в доповідях Світового банку [1], ОЕСР [2] та інших міжнародних організацій. У документах ОЕСР стан «слабких держав» порушується в контексті дискусії про визначення, впровадження цілей сталого розвитку на період після 2015 р. та скорочення масштабів бідності, що видається можливим лише за сприяння становленню мирних і згуртованих суспільств та передбачає обмеження насильства в усіх його формах [2]. Позицію із цього питання сформульовано і в останній редакції Стратегії національної безпеки США (2015 р.) [3, с. 1,4,10,11]. Відзначаючи зміни в розподілі влади в сучасному світі, адміністрація США висловлює готовність сприяти розвитку спроможності для запобігання конфліктам

між державами та всередині держав, а також співпрацювати з тими «слабкими країнами», котрі мають власне політичне прагнення до «встановлення законного правління для своїх народів» [3, с.10].

У прикладному розумінні ідеї раціоналізації та посилення ефективності допомоги, яка надається країнам нестабільної периферії, тлумачаться як спосіб захисту суспільств та політичних систем розвинених країн від соціальних хвороб, екологічних, демографічних та інших антропогенних загроз. З іншого боку, такі оцінки виступають імпульсом до якісного підвищення рівня регулювання та управління в «успішній» частині світу. Логічним розвитком цих уявлень можна вважати концепцію «безполярного світу», яка припускає не тільки відсутність у сучасному світі консолідованого центру, але й неухильне посилення хаосу – як у політичній площині міжнародних відносин, так і в контексті зростання загрози природних і антропогенних катастроф, які підривають стабільність та потенціал позитивного розвитку загальнолюдської цивілізації.

Процеси глобалізації та регіоналізації віддзеркалюють ґрунтовні протиріччя по осі «Північ-Південь». На початку ХХІ ст. понад 70% світових закордонних інвестицій припадало на капіталовкладення США, країн ЄС і Японії в економіки один одного. Якщо напередодні другої світової війни інвестиції США до країн Європи становили не більше 28% американських зовнішніх капіталовкладень, то на початку ХХІ ст. до ЄС спрямовувалося близько 60% американських інвестицій. Схожі тенденції спостерігалися і в торгівлі. Понад 60% товарообігу країн ЄС становить «внутрішня» торгівля між його членами. Натомість країни Африки на початку ХХІ ст. одержали не більше 2%, або вп'ятеро менше, ніж у 1950 р. Якщо в 1953 р. індустріальні держави спрямовували до країн з аналогічним рівнем розвитку 38% обсягів свого загального експорту, то в 1990 р. цей показник зріс до 76% [4]. На початку ХХІ ст. в структурі експорту країн ЄС 18,5% припадало на США, 5% – на Японію, 14% – на країни СНД і 34% – на країни, що розвиваються.

Швидкі темпи економічного зростання низки країн, що розвиваються, за винятком Китаю, не супроводжувалися накопиченням у їх банківському секторі значних обсягів власних фінансових ресурсів. Така ситуація сприяла певному зближенню позицій США і ЄС у питаннях контролю глобальних фінансово-економічних процесів, що виявилось,

зокрема, у певній синхронізації фаз і обсягів грошової емісії з метою централізованої підтримки власних економічних систем.

Попри прогнози Світового банку про перспективу зростання в світовому балансі частки інвестиційного капіталу країн Східної Азії та Латинської Америки, успіхи в економічному розвитку окремих країн, що розвиваються, не забезпечили «вирівнювання» їх можливостей з державами економічного ядра світової системи, які є осередком формування світового багатства та нагромадження фінансових активів. За прогнозом Світового банку «Капітал для майбутнього: заощадження та інвестиції у взаємозалежному світі» (2013 р.), частка країн, що розвиваються, в загальному обсязі світових інвестицій, яка в 2000 р. становила близько 20%, в 2030 р. збільшиться до 60% з виразним домінуванням Китаю та Індії, на які припадатиме близько 38% обсягу світових інвестицій [5, с.2,5].

Експерти Світового банку окреслюють два можливих сценарії, які визначатимуть співвідношення економічних потенціалів у перспективі до 2030 р. Базові припущення, покладені в основу повільного та динамічного конвергентних сценаріїв, передбачають, що середній темп зростання світової економіки становитиме 2,6% та 3% відповідно, а темпи зростання країн, що розвиваються, коливатимуться від 4,8% до 5,5% [5, с.1–2]. За повільним конвергентним сценарієм внесок країн, що розвиваються, у глобальне економічне зростання збільшиться з 73% у 2015 р. до 87% у 2030 р., а за динамічним сценарієм цей показник досягне 93%. За обома сценаріями зайнятість у сфері послуг у країнах, що розвиваються, зросте до 60% від загальної зайнятості. Їх витрати на продовольчі товари подвояться, а частка у світовій торгівлі перевищуватиме 50% [5, с. 2].

За приблизними оцінками, за останні 10 років інвестиції Китаю в країнах Африки на південь від Сахари становили близько \$120 млрд. Згідно з повідомленням керівника Департаменту зовнішніх інвестицій та економічного співробітництва Міністерства торгівлі КНР Чжоу Люцзюня (9 грудня 2015 р.), прямі інвестиції Китаю у нефінансові галузі економіки зарубіжних країн за перші 10 місяців 2015 р. становили \$ 95,21 млрд., що на 16,3% більше, ніж за аналогічний період 2014 р. [6]. Очікується, що до 2030 р. частка Китаю у накопиченні капіталу сягне 30%. Разом з Бразилією, Індією та Росією, на які припадатиме понад 13% глобального

інвестиційного капіталу, показники цих країн перевищуватимуть частку США та інших країн з високими доходами, в тому числі за обсягами інвестицій у промислове виробництво. На групу країн з високими доходами припадатиме лише 40% світового обсягу інвестицій [5, с.2].

Станом на 2030 р. обсяги інвестиційних пакетів «нових ринків» і групи сучасних розвинених держав можуть становити \$15 трлн і \$10 трлн (в цінах 2010 р.). Проте скорочення частки США та інших розвинених країн в інвестиційному капіталі не супроводжуватиметься втратою ними технологічних переваг. Зростання середнього рівня доходів у країнах умовного «Півдня» буде відносно скромним. За повільним конвергентним сценарієм, у провідних країнах, що розвиваються, доходи на душу населення зростуть по відношенню до рівня країн з високим рівнем доходу з 8% в 2010 р. до 16% в 2030 р. За динамічним сценарієм рівень доходів у домінуючих країнах «Півдня» в 2030 р. досягне 19% від рівня доходів у країнах теперішнього системного ядра [5, с.1]. Окрім цього, автори прогнозу Світового банку вважають, що до 2030 р. рівень розвитку фінансових послуг у Бразилії, Індії та близькосхідних країнах лише досягне якісних показників, які відповідали ступеню розвитку фінансової системи США на початку 1980-х рр.

Перехідний етап еволюції міжнародної системи позначений посиленням суперечностей між державами системного ядра та «новими» центрами сили. Конфронтаційна політика Росії, політичне керівництво якої пішло на цілеспрямоване загострення відносин з США і НАТО та порушення низки міжнародно-правових нормативів, ставить за мету заперечення домінуючої ролі США, системи західних політичних та безпекових інституцій і руйнування однополярної гегемонії.

Після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р. загострення стосунків Росії з США і НАТО набуло нових форм, включаючи розгортання військової інфраструктури в зоні безпосереднього сусідства та посилення небезпеки випадкових воєнних інцидентів. Згадана тенденція позначена активізацією військово-політичного співробітництва в межах НАТО, партнерства між НАТО і ЄС та поступовим переглядом критеріїв європейської безпеки.

Водночас спроби російського керівництва стимулювати розкол в міжнародній системі з метою встановлення «квазібіполярної» розстановки

сил між Росією та США не зустріли схвалення урядів більшості країн, що розвиваються, та навіть найближчих союзників Росії по євразійських інтеграційних об'єднаннях, включаючи ОДКБ та Євразійський економічний союз. Спостерігаючи за перебігом змагання між Росією та Заходом, політичні кола країн Китаю та інших країн БРІКС схилиються до спостережно-вичікувальної позиції, яка не ставить під сумнів глобальну економічну взаємозалежність та поступовий процес розширення їх впливу на формування правил гри в фінансово-економічній сфері.

Наміри Росії прискорити руйнування міжнародної системи, побудованої на домінуванні США та їх союзників, загострили дискусію довкола методів «глобального управління». Початкові сподівання на саміти G20, які мали визначити загальноприйнятні правила складної взаємозалежності в сучасному світі, поступово змінилися визнанням посилення ролі політичних інтересів у якості рушійних чинників світової економіки. Події останніх років суттєво вплинули на визначення ієрархії загроз міжнародній безпеці, додавши до їх традиційної номенклатури загрозу поширення «Ісламської держави» на Близькому Сході та в Центральній Азії, міграційну кризу в Європі, нестабільність у ЄС, загострення проблеми локальних конфліктів та загальне посилення напруженості між низкою держав у Західній Азії.

Загострення суперечностей між низкою провідних держав набуває структурних ознак, оскільки скорочує можливості одночасної асиметричної співпраці нейтральних і позаблокових країн з учасниками протилежних угруповань, наприклад з США і країнами НАТО, з одного боку, та Росією і ОДКБ, – з іншого. До певної міри можливості автономного позиціонування зберігають лише Китай та деякі інші потужні в економічному відношенні країни, що розвиваються, включаючи Індію, Бразилію, Туреччину, Саудівську Аравію та Іран. Попри загострення відносин між США та Росією та військово-політичні суперечності з США, Китай активно розвиває співпрацю з ЄС та його окремими країнами (Німеччина, Велика Британія, Греція) та продовжує стратегічний діалог із США.

Аналіз офіційних документів зовнішньої політики США та прогнозів західних дослідницьких центрів свідчить про усвідомлення серйозності загроз політичному лідерству США в сучасному світі. Основу

стратегічного позиціонування США становлять концепції «глобального лідерства», «стримування і залучення» та «обмеженого втручання», які різною мірою враховують особливості міжнародного позиціонування інших ключових акторів світової системи. Основними ознаками бажаного світового порядку американські експерти вважають поступовий перехід від однополюсного світу, де домінували США, до відносно безструктурної ієрархії старих держав і нових країн – центів сили, а також перерозподіл глобального впливу між державними і недержавними акторами.

Серед факторів, які впливатимуть на формування глобальної стратегії США, американська адміністрація звертає увагу на п'ять тенденцій. Серед них відзначено посилення динаміки балансу влади між державами («power among states»); вихід владних ресурсів за межі національної держави; безпрецедентне посилення зв'язків між окремими людьми, групами людей і державами унаслідок зростаючої взаємозалежності глобальної економіки і стрімких темпів технологічного розвитку; загострення боротьби за владу між та всередині багатьох країн Близького Сходу та Північної Африки; суттєві зміни на глобальному енергетичному ринку [3, с.4–5].

З урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників адміністрація Б.Обами планує стратегію США як спосіб впливу, який може «змінювати траєкторію» міжнародних процесів, використовувати їх потенціал та «управляти ризиками, котрі вони створюють». У політичному сенсі адміністрація США визнає вплив G20 на вирішення глобальних економічних проблем та зростання ролі країн Азії, Латинської Америки та Африки, які в перебігу змін у балансі економічної влади можуть посилити вплив на міжнародні відносини. При цьому відзначається, що зміни в динаміці влади призводять «як до створення можливостей, так і ризиків для співробітництва». Серед факторів, які найбільше вплинули на розвиток міжнародних відносин, СНБ США–2015 відзначає зростання потенціалу Індії, піднесення Китаю та російську агресію [3, с.4].

Суттєві ризики можуть виникати в сфері державного управління. Якщо політичні системи окремих країн виявляться неспроможними пристосуватися до процесів децентралізації, активізації громадянського суспільства та зростання «глобального середнього класу» з вищими вимогами до урядування та економіки, поглиблення соціальних

суперечностей та нестабільність «здатні викликати зворотну реакцію в вигляді авторитарних режимів, що прагнуть зберегти державну владу» [3, с.4]. Окрім цього, новітні ризики та виклики можуть супроводжувати інтенсифікацію процесів «взаємопов'язаності глобальної економіки та стрімких темпів технологічного розвитку». Вони можуть виникати внаслідок взаємозв'язку різних систем і секторів через загрозу зміни клімату, шкідливу діяльність у кіберпросторі, пандемії, міжнародний тероризм та іншу кримінальну діяльність.

Суттєвим джерелом небезпеки визнаються процеси на Близькому Сході, поштовхом до яких стали війна в Іраку (2003 р.) та «Арабська весна». Водночас відзначається суттєве посилення ролі США на глобальному енергетичному ринку, що сприятиме збереженню «ринкових поставок і цін, сприятливих для економічного зростання» [3, с.5]. Щодо інших обставин відзначено, що видобування енергоносіїв на Близькому Сході та в інших регіонах залишається життєво важливим для глобального ринку, а також висловлено стурбованість з приводу залежності Європи від поставок російського природного газу та готовності Росії використовувати енергетику в політичних цілях.

Важливим чинником збереження глобального лідерства США та спроможності забезпечувати впорядкування безпеки міжнародної системи вважається збереження традиційних союзницьких відносин з основними дружніми країнами та залучення до ініціатив та довготермінових проєктів держав-партнерів. Водночас спостерігається виразне посилення проявів асиметричності інтересів провідних міжнародних акторів, які впливають на визначення їх стратегічних планів та поточну взаємодію. З одного боку, така асиметричність ускладнює та до певної міри гальмує взаємодію між країнами євроатлантичного співтовариства, зокрема в питаннях протидії російському ревізіонізму в Східній Європі та дотриманні режиму санкцій проти РФ. З іншого боку, асиметрія інтересів скорочує можливості інституціоналізації об'єднання БРІКС у формі структурної противаги групі G7. Позиції країн-учасниць БРІКС збігаються в прагненні зміни правил міжнародної фінансової системи та сприяння взаємному економічному розвитку, проте залишаються цілком автономними щодо основних проблем міжнародної безпеки.

Реагування США і західних інституцій на зміни в міжнародних відносинах свідчить про подальше зміцнення співпраці у сфері безпеки. Ставлення США та урядів провідних країн ЄС до Росії та російсько-українського конфлікту вимірюється намірами протидіяти російській політиці ревізйонізму на пострадянському просторі. Серед заходів, застосованих США і країнами ЄС після анексії Криму (2014 р.), домінували такі, як підтвердження гарантій безпеки східноєвропейським членам НАТО з боку США та Німеччини, розміщення військової інфраструктури у країнах Балтії, Польщі, на Балканах (Румунія), активізація військових навчань, розвиток і модернізація Сил швидкого розгортання.

Враховуючи свідоме небажання адміністрації США використовувати проти Росії заходи військового тиску, санкції, які були запроваджені в 2014 р. вважаються головним важелем впливу з метою повернення Москви до дотримання норм міжнародного права та відмови від намірів продовжувати агресію в усіх її формах, включаючи дестабілізацію країн у прилеглих чи територіально близьких регіонах (Східна Європа, Балкани, Центральна Азія).

У рамках спільного реагування на втручання Росії в Україні США і ЄС підтвердили принципове небажання втягуватися до геополітичного торгу та розподілу з Росією сфер впливу не тільки в умовному євроатлантичному, але і в євразійському просторі. Так само, євроатлантичне співтовариство витримує лінію на ігнорування започаткованого В. Путіним євразійського інтеграційного проекту попри непоодинокі натяки з боку А. Меркель, Ф. Олланда та інших європейських політиків.

Становлення багатополярності в міжнародних відносинах вочевидь не виглядає поступовим і безхмарним. В якості прямих результатів застосування політики Росії, зорієнтованої на силову перебудову міжнародної системи на засадах поліцентризму, доцільно відзначити фрагментацію простору європейської безпеки на окремі зони з різними режимами гарантій безпеки та стабільності. При цьому відносини між основними гравцями розподіляються на різні тематичні та смислові блоки з різними співвідношенням збігу підходів та рівня конфліктності.

З точки зору «ревізійоністів» багатополарність вважається формою організації міжнародної системи, яка пропонує альтернативу однополярному світу, очолюваному США. В теоретичному сенсі багатополарність ґрунтується на асиметрії потенціалів та інтересів провідних суб'єктів. Попри нерівність об'єктивних показників, які визначають співвідношення сил, різні держави мають змогу концентрувати свої зусилля на пріоритетних напрямках, досягаючи ситуативної силової переваги на важливих для їх правлячих кіл локальних театрах. Враховуючи різний ступінь готовності чи неготовності позарегіональних гравців реагувати на ті чи інші конфліктні ситуації, окремі держави, спроможні мобілізувати свої військові та економічні ресурси для досягнення конкретних цілей.

За умов слабкості міжнародних інститутів багатополарність посилює невизначеність та зумовлює ризик загострення конфліктів. За таких обставин окремі держави намагаються грати на випередження та дотримуватися тактики превентивного реагування. Прикладами такого позиціонування можна вважати політику Росії щодо локальних конфліктів у пострадянському просторі, будівництво Китаєм штучних островів у Південно-Китайському морі та спроби Туреччини встановити зону контролю в північних районах Сирії та Іраку.

Як відзначають міжнародні оглядачі, така практика набуває ознак сталої тенденції, позначеної готовністю регіональних гравців застосовувати силу та реалізувати власні концепції безпекової конфігурації в окремих регіонах.

Новітні політичні процеси суттєво позначилися на ситуації на пострадянському просторі. Силкові заходи Росії щодо України призвели до послаблення її економіки та втрати частини економічного потенціалу. Російське керівництво дістало змогу використовувати локальний збройний конфлікт у Донбасі як чинник воєнної загрози, спрямований на соціальну та політичну дестабілізацію ситуації в Україні.

Російське керівництво використало набуття чинності Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС як привід для «призупинення» дії Договору про вільну торгівлю між державами СНД щодо України, хоча такий захід не передбачений у тексті самої угоди. Відповідне рішення, схвалене всіма гілками влади РФ у грудні 2015 р.,

актуалізувало питання про розпад «пострадянського простору» як певної історичної спільноти держав, що виникли внаслідок розпаду СРСР.

Станом на 2015 р. з п'ятнадцяти колишніх республік СРСР чотири не мали між собою дипломатичних відносин (Вірменія та Азербайджан, Росія та Грузія). Визнавши незалежність Абхазії і Південної Осетії та наважившись на анексію Криму, російське керівництво порушило ст. 5 Угоди про створення СНД та Алма-Атинську декларацію 1991 р., які проголошували територіальну цілісність та непорушність кордонів пострадянських республік. Впровадження економічних обмежень щодо Молдови (2014 р.) та одностороннє рішення РФ про припинення умов вільної торгівлі в відносинах з Україною (2015 р.) означало свідоме припинення традиційних економічних зв'язків між країнами СНД та знаменувало використання торговельного режиму в якості чинника політичного тиску. За таких обставин відносини на просторі СНД втрачають базові ознаки прагматичної вигоди, загострюючи конкуренцію між різними інтеграційними проектами.

З точки зору Москви створення Євразійського економічного союзу має стимулювати економічну реінтеграцію колишніх республік СРСР. Натомість Європейський Союз, керівництво якого наполягало на неможливості одночасної участі країн Східної Європи в зоні вільної торгівлі з ЄС та митному союзу Росії, Білорусі та Казахстану, не здатне запропонувати країнам регіону адекватних форм підтримки, у тому числі в форматі символічного інструменту «Східне партнерство», яке має поширювати зовнішній вплив ЄС, однак не має жодних ознак реального інтеграційного залучення.

За таких обставин в межах багатополусної міжнародної системи східноєвропейський регіон перетворюється на зону гострої напруженості та гри без правил. Об'єктивна розстановка сил не дозволить країнам регіону ані скористатися кон'юктурою транзитного становища, ані продовжувати балансувати між різними центрами сили, що стримуватиме розвиток економіки та болісно позначиться на темпах економічного відновлення.

Становище України у такій специфічній силевій конфігурації виглядає чи не найскладнішим. Розрахунки на підтримку з боку США і ЄС у конфлікті з Росією мають включати поправку на неможливість надання

реальних гарантій безпеки у будь-якій бажаній для Києва формі. Як відзначає співробітник Ініціативи стратегічного прогнозування Атлантичної ради США Р.Меннінг, дії В.Путіна в Україні можуть розглядатися як «кривава розплата за розпад Радянського Союзу і розширення НАТО». Проте і на Заході, і в Москві усвідомлюють що США «не будуть ризикувати ядерною війною з приводу Грузії чи України», території яких, на відміну від США, «Москва розглядає як зону своїх життєво важливих інтересів» [7].

Узгодження рамкової схеми врегулювання конфлікту в Донбасі на основі Мінських угод 2014-2015 рр. не усуває принципові розбіжності в інтересах головних учасників конфлікту (Україна та Росія) та країн – потенційних посередників, підходи та дії яких ґрунтуються на власних інтересах та уподобаннях. Таким чином, залучення зовнішніх акторів до переговорів у «нормандському форматі» не гарантує врегулювання конфлікту з дотриманням принципових інтересів України та залишає можливість довготривалого збереження локальних зон «холодної війни» в відносинах Росії з Україною та, можливо, з Туреччиною.

Вибіркове ставлення урядів країн євроатлантичної спільноти до конфліктних проблем у різних регіонах світу слугує зручною формою позиціонування, оскільки дозволяє застосовувати відмінні за змістом функціональні схеми до локальних конфліктів у периферійних зонах міжнародної системи. Такий підхід надає США і ЄС можливість координувати з Росією заходи, спрямовані на протидію «Ісламській державі» на Близькому Сході, застосовувати стратегію стримування Росії на східному кордоні НАТО та провадити довгострокову політику поступового послаблення російської економіки з метою перешкоджання модернізації військового потенціалу і скорочення її фінансових можливостей щодо продовження курсу геополітичного ревізйонізму на пострадянському просторі.

Використані джерела та література:

1. Harmonized list of fragile situations FY15 / The World Bank. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/EXTLICUS/Resources/511777-1269623894864 /FY15 FragileSituationList.pdf>.
2. States of Fragility 2015. Meeting Post-2015 Ambitions; Revised edition. – Paris : OECD Publishing, June 2015. – 120 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dac/governance-peace/publications/documentuploads/SOF2015.pdf>.

3. Obama B. National security strategy / B. Obama. – Washington : The White House, February, 2015. – III, 29 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.
4. Иноземцев В.Л. Глобальный конфликт XXI ст. : размышления об истоках и перспективах межцивилизационных противоречий / В.Л. Иноземцев, Е.С. Кузнецова // Полис. – 2001. – № 6. – С. 131–139.
5. Capital for the Future: Saving and Investment in an Interdependent World [Global Development Horizons]. – Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013. – XV, 150 p.
6. Прямые инвестиции Китая за рубеж увеличились на 16,3% // Глобальные факторы российской торговли, 9 декабря 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gft.ru/news/economy/china_s_direct_investments_abroad_increased_by_16_3/
7. Manning R.A. What Does Putin Want? / R.A. Manning // Foreign policy. – 2015. – December, 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foreignpolicy.com/2015/12/18/what-does-putin-want/>

УДК 94(100):94(477) «20»

Орлова Т.В.

ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ І УКРАЇНА

У світлі концепцій «зіткнення цивілізацій» С. Хантингтона і «третьої хвилі» Е. Тоффлера розглянуто цивілізаційні процеси на пострадянському просторі та їхні впливи на ситуацію в Україні.

Ключові слова: цивілізація, пострадянський простір, суспільна модель, православ'я, православизм, візантизм, гібридна війна, інволюція, лімітроф, лімес, євроінтеграція.

Орлова Т.В. Столкновение цивилизаций на постсоветском пространстве и Украина

В свете концепций «столкновения цивилизаций» С. Хантингтона и «третьей волны» О. Тоффлера рассматриваются цивилизационные процессы на постсоветском пространстве и их влияние на ситуацию в Украине.

Ключевые слова: цивилизация, постсоветское пространство, общественная модель, православие, православизм, византизм, гибридная война, инволюция, лимитроф, лимес, евроинтеграция.

Orlova T. **Clash of Civilizations on the Post-Soviet space and Ukraine**

From the prospect of S. Huntington's "clash of civilizations" and A. Toffler's "third wave" concepts, revised are the civilization processes that take place in the Post-Soviet space and their influence on the situation in Ukraine.

Key words: civilization, post-Soviet space, social model, Orthodoxy, Othodoxism, Bysantism, hybrid warfare, involution, limitrophe, limes, eurointegration.

У червні 1993 р. у журналі «Foreign Affairs» вийшла стаття всесвітньо відомого американського політолога С. Хантингтона «Зіткнення цивілізацій?» [11], яка пізніше переросла в книгу з такою ж назвою [12].